

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”, CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOZOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISTORIE, CIVILIZAȚIE, CULTURĂ”

Relațiile României cu Imperiul Otoman
În perioada 1878-1912

TEZĂ DE DOCTORAT

COORDONATOR:

PROF. UNIV. DR. NICOLAE BOCȘAN

DOCTORAND:

CECILIA-ALINA SAVA

Cluj-Napoca

2012

Cuprins

Introducere	4
Capitolul I. Politica internă a Imperiului Otoman și a României în perioada 1878-1912. Diferențele care au dus la apropiere	8
Capitolul II. Relațiile diplomatice și politice dintre România și Imperiul Otoman în perioada 1878-1912	19
1. <i>Contextul ruperii relațiilor dintre România și Imperiul Otoman. Congresul de la Berlin și stabilirea noilor frontiere ale Principatului român</i>	19
2. <i>Reluarea relațiilor diplomatice dintre România și Imperiul Otoman. Înființarea Legației române la Constantinopol și a consulatelor de pe teritoriul Turciei</i>	23
3. <i>Diplomații români acreditați la Constantinopol: scurte biografii</i>	33
4. <i>Legația otomană la București și consulatele Turciei în România</i>	48
5. <i>Convenția consulară</i>	57
6. <i>Contextul politic european după Congresul de la Berlin. Evoluția relațiilor diplomatice și politice dintre România și Turcia</i>	62
7. <i>Controversata convenție militară dintre România și Imperiul Otoman</i>	82
Capitolul III. Intrarea Dobrogei în posesia României și situația populației de rit musulman din această provincie (1878-1912)	89
1. <i>Instalarea administrației românești în noua provincie anexată și naționalitatea otomană</i>	89
2. <i>Organizarea administrativă și judecătorească și regimul juridic al populației de rit musulman</i>	97
3. <i>Reglementarea proprietății funciare în Dobrogea</i>	101
4. <i>Evoluția economică a provinciei Dobrogea</i>	113

5. <i>Apariția ziarelor turcești în Dobrogea</i>	117
6. <i>Raporturile României cu Turcia determinate de tratamentul oferit de autoritățile române populației de rit musulman din Dobrogea</i>	120
Capitolul IV. Interferențe de ordin religios	124
1. <i>Drumul Bisericii Ortodoxe Române spre independență. Recunoașterea oficială a autocefaliei de către Patriarhia de la Constantinopol</i>	124
1.1. Tergiversarea recunoașterii autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române.....	127
1.2. Recunoașterea oficială a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române.....	133
2. <i>Recunoașterea Mitropolitului Antim de Crușova ca șef religios al populației aromâne de pe teritoriul imperiului Otoman</i>	142
Capitolul V. Relațiile economice dintre România și Imperiul Otoman în perioada 1878-1912	156
1. <i>Convențiile comerciale dintre România și Imperiul Otoman (1878-1907)</i>	156
2. <i>Importanța schimburilor comerciale dintre România și Imperiul Otoman. Aprecieri cantitative și calitative</i>	179
Concluzii	198
Bibliografie	202

Cuvinte cheie: România, Imperiul otoman, politică externă, strategii diplomatice, diplomați români, relații politice, relații economice, populația musulmană din Dobrogea, aromâni.

REZUMAT

Lucrarea de față, al cărei scop principal este reconstituirea unei imagini de ansamblu a naturii relațiilor dintre un fost stat vasal și puterea suzerană, încearcă să contribuie la îmbogățirea istoriografiei românești, servind drept punct de plecare pentru viitoarele cercetări în domeniile diplomației și istoriei relațiilor internaționale ale sfârșitului secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.

Conflictul ruso-turc din 1877 a oferit României șansa de a se elibera de suzeranitatea Porții. Războiul pentru independență și tratativele de recunoaștere internațională a acesteia s-au bucurat de o generoasă atenție, literatura de specialitate dedicând spații ample celor două evenimente. Politica externă a României și relațiile ei cu statele balcanice și cu marile puteri după 1878, mai puțin cu Imperiul otoman, au fost subiecte mult dezbătute în istoriografie.

Cu excepția Silvanei Rachieru, ale cărei preocupări pentru acest subiect au fost intense, materializându-se într-o teză de doctorat cu titlul *Relații româno-otomane între anii 1878-1909*, București, 2009, studiul relațiilor româno-turce a fost marginalizat de istoricii și cercetătorii români, literatura de specialitate fiind săracă în informații în ceea ce privește evoluția raporturilor, de orice natură, dintre tânărul stat independent și fosta sa putere suzerană. Totuși, subiectul a mai fost atins tangențial în istoriografie prin studii de dimensiuni diferite, care au constituit baza demersului nostru. Dintre acestea am dori să amintim lucrările cunoscutului istoric român Nicolae Ciachir¹, ale Danielei Bușă² sau cele ale lui Gheorghe Zbucă³, care ne-au oferit date în special de ordin politic, dar și economic. În ceea ce privește administrarea Dobrogei, provincie ce revenea României conform Tratatului de la Berlin din 1878, și soarta turcilor și tătarilor adepți ai religiei islamice, locuitori ai acestei zone, până în

¹ N. Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă (1789-1923)*, București, Oscar Print, 1998; Idem, *Marile Puteri și România, 1856-1947*, București, Albatros, 1996; Idem, „La conclusion de la paix de Bucarest en 1886 au lendemain des événements balkaniques de 1885-1886”. *Revue des études sud-est européennes* 10, no. 3-4 1965; Idem, „România și țările balcanice în perioada 1878-1900” în *Revista de istorie*, tom. 33, nr. 2, 1980.

² D. Bușă, *Comerțul exterior al României cu țările din sud-estul Europei (1878-1914)*, București, Oscar Print, [2010?]; Idem, *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei între Congresul de la Berlin și primul război mondial (1878-1914)*, București, Paideia, 2003; Idem, „Relațiile României cu statele balcanice în primii ani după independență”, în *Istorie și diplomatie în relațiile internaționale. Omagiu istoricului Tahsin Gemil*, D. Flaut, I. Țighiliu (coord.), Constanța, Ovidius University Press, 2003.

³ Gh. Zbucă, *Relațiile României cu sud-estul european la începutul secolului al XX-lea (1900-1912)*, București, Paco, 1999; Idem, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică, secolele XVIII-XX*, București, Biblioteca Bucureștilor, 1999.

1912, am pornit de la lucrarea lui Mehmet Ali Ekrem, *Din istoria turcilor Dobrogeni*. București, Kriterion, 1994 și de la cele ale istoricilor A. Rădulescu și I. Bitoleanu⁴.

Având în vedere puținătatea datelor legate de evoluția propriu-zisă a raporturilor politice și diplomatice, economice sau de altă natură dintre România și Imperiul otoman în intervalul 1878-1912, obiectivele noastre inițiale au fost extrem de vaste. Conturarea acestora s-a făcut pe baza surselor inedite consultate în special la Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe și completate de informațiile extrase din corespondența găsită la Biblioteca Academiei Române sau din fondurile Brătianu și Kogălniceanu aflate în custodia Bibliotecii Naționale a României, serviciul Colecții Speciale.

În demersul nostru ne-am străduit să interpretăm corect cele două tipuri principale de surse, inedite și edite, coroborându-le cu titluri care ne-au oferit informațiile de fond atât de necesare stabilirii contextului intern, dar mai ales internațional. Rapoartele diplomatice, notele sau telegramele trimișilor extraordinari ai României la Constantinopol reprezintă sursele cele mai valoroase și consistente ale acestei teze de doctorat pe care le-am analizat atât din punct de vedere cantitativ, cât și calitativ într-un mod cât mai obiectiv cu putință. Materialul cuprins în cele aproximativ șaiszeci de volume din șapte fonduri de arhivă consultate ne-a permis definitivarea structurii tezei, dar și urmărirea evoluției raporturilor dintre cele două state, o evoluție extrem de favorabilă ce a reprezentat un caz fără precedent în istoria relațiilor internaționale ale secolului al XIX-lea.

Astfel, cercetarea de față a fost structurată în cinci capitole, împărțite la rândul lor în subcapitole. Pentru o mai bună înțelegere a caracterului orientărilor externe sau a unor anumite decizii care s-au luat de către cele două state unul în privința celuilalt, am considerat oportun ca în primul capitol să schițăm în linii mari situația internă a Imperiului otoman și a României, evidențiind mai ales regimul politic al fiecăruia.

Capitolul al doilea al lucrării este cel mai întins ca dimensiuni, dar și cel care conține cele mai solide argumente. Concentrându-ne atenția asupra evoluției propriu-zise a relațiilor politice și diplomatice dintre România și Statul Otoman, ne-am focalizat pe dezbaterile unor chestiuni din care a putut să reiasă în final natura armonioasă a acestora. Înainte de a intra în miezul problemei, am socotit necesară o trecere în revistă a contextului ruperii raporturilor

⁴ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare: Dobrogea*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979; Idem, *Istoria Dobrogei*, Constanța, Ex Ponto, 1998.

diplomatice dintre România și fosta sa putere suzerană, momentul proclamării independenței, dar și recunoașterea internațională a noului statut care a permis țării nord-dunărene o puternică dezvoltare și incontestabile progrese în mai toate domeniile.

Tratatul de la Berlin semnat de reprezentanții marilor puteri în urma lucrărilor congresului de pace care s-au desfășurat în vara anului 1878 și care au pus capăt războiului ruso-turc (1877-1878) a prevăzut, pentru România, schimbarea statutului, din stat vasal, în stat suveran. Imperiul otoman, învins în ultimul conflict, a recunoscut în mod oficial și necondiționat independența fostului său vasal, care se va dovedi, în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea și începutul celui următor un susținător neobosit al bătrânului imperiu, aflat într-un vizibil declin. Pentru a-și atinge obiectivele externe, vag stabilite, dar legate de menținerea păcii și statu-quo-ului în Balcani, guvernul român a decis reluarea relațiilor diplomatice cu Statul Otoman în cel mai scurt timp. Astfel că, în toamna anului 1878, între cele două țări a avut loc schimbul de diplomați care vor constitui liantul între Poartă și Cabinetul de la București.

Unul dintre obiectivele majore ale acestui capitol l-a reprezentat identificarea trimișilor extraordinari și miniștrilor plenipotențiar români acreditați pe lângă „*Majestatea Sa Sultanul*”, dar și a consulilor care au fost numiți să apere interesele României la reprezentanțele diplomatice din Constantinopol, Salonic, Bitolia, Ianina.

Diplomații români acreditați la Constantinopol au făcut parte din categoria oamenilor de bază ai regatului în ceea ce privește politica externă. Personalități marcante, nume mari ale istoriei au avut ocazia de a fi titularii postului de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al regelui în capitala imperiului. Cu toate că raporturile dintre cele două state au fost caracterizate de cordialitate și amicitie în perioada 1878-1912, chestiunile de ordin politic, religios sau economic survenite au necesitat nenumărate și lungi tratative, iar în unele cazuri nu au fost niciodată soluționate. Acesta a fost un motiv temeinic pentru care diplomații români de la Constantinopol au fost transferați destul de des pe posturi similare în alte orașe europene sau puși în disponibilitate. Majoritatea misiunilor s-au întins pe durata a trei ani, cu excepția lui Mihail Mitilineu, care a fost titular al aceluși post timp de șapte ani sau Ion N. Papiniu, cinci ani. Cele mai scurte șederi la Constantinopol în calitate de șef al Legației române au fost cele de un an ale lui Grigore Ghica (Brigadier) și Nicolae Mișu.

Comparativ cu diplomații români numiți în capitala Imperiului otoman, care majoritatea dintre ei au avut o vastă experiență în acest domeniu, cum ar fi Dimitrie Brătianu, Petre Mavrogheni, Ion Bălăceanu, sau Alexandru Ghica-Brigadier, înalții demnitari acreditați de Poartă pe lângă regele Carol I au fost abia la debutul carierei lor diplomatice, misiunile de la București, fiind pentru cei opt reprezentanți otomani primele încercări serioase în această calitate. Cu o singură excepție, și anume Blak Bey, trimișii extraordinari ai Imperiului otoman în cel mai dezvoltat stat din Peninsula Balcanică au fost relativ tineri, având aproximativ 40 de ani.

Profilul intelectual, experiența acumulată, dar și înclinațiile politice față de partidul aflat la guvernare au fost criteriile după care diplomații români au fost însărcinați cu anumite misiuni. Menținerea raporturilor existente a constituit principala îndatorire a fiecărui ministru plenipotențiar care a fost numit la Constantinopol, iar abilitățile lor diplomatice au fost evidențiate în momentele cheie care au marcat evoluția relațiilor dintre cele două state. Războiul sârbo-bulgar a fost primul conflict armat care a avut loc în Balcani după Congresul de la Berlin, față de care România a adoptat o poziție de neutralitate, apreciată de Imperiul otoman și care i-a adus satisfacția de a fi țara gazdă în care s-au purtat tratativele de pace. Un alt moment important a fost acela în care Statul Otoman a fost direct implicat în războiul cu Grecia (1897), când, amenințat și de Cabinetele de la Sofia și Belgrad, guvernul de la Constantinopol a cerut ajutorul militar al României. Executivul de la București a refuzat semnarea unui tratat politic și militar cu Poarta, fapt ce a avut drept consecință tergiversarea, de către sultan, a negocierilor cu diplomatul român, Trandafir Djuvara, în vederea recunoașterii oficiale a unui șef religios pentru populația conațională de pe teritoriul imperiului, dar și a naționalității române ca naționalitate distinctă.

Anul 1905 a adus, după numeroase discuții și tratative, recunoașterea naționalității române în Statul Otoman, fapt pe care l-am catalogat drept un real succes diplomatic al lui Al. Em. Lahovari. Limba română a putut, din acel moment, să fie folosită liber în școli și biserici.

Schimbară majoră care a survenit în Imperiul otoman în anul 1908 prin revoluția Junilor Turci, eveniment care, am spune noi, a fost susținut tacit de guvernul de la București împreună cu regele însuși, a intensificat vizitele la nivel oficial între cele două state. În aprilie 1910, gen. Crăiniceanu, ministrul român de război a făcut o vizită la Constantinopol, iar în luna august a aceluiași an, marele vizir, Hakkı Pașa a făcut un popas de câteva zile la

București. Vizita prințului moștenitor, Yussuf Izzedin, la Castelul Peleş, în august 1911, a stârnit nenumărate discuții în presa din Europa, dar mai ales în cea din statele balcanice, care au catalogat călătoria prințului otoman drept una de interes crucial pentru Poartă, având legătură cu semnarea unui tratat militar cu România, îndreptat împotriva Bulgariei. Cu toate că existența unei astfel de convenții a fost dezmințită de ambele părți, jurnalele din Balcani au dezbătut în cele mai mici detalii această chestiune.

Capitolul III al cercetării de față a fost dedicat provinciei Dobrogea și populației de rit musulman care locuia în această zonă la momentul instalării administrației românești, în toamna anului 1878. Am dorit să surprindem felul în care autoritățile de la București, dar și cele locale au decis să organizeze, din punct de vedere administrativ și judecătoresc, noul teritoriu care a revenit României prin Tratatul de la Berlin. Am urmărit, de asemenea, tratamentul oferit supușilor sultanului din fosta provincie otomană, atât celor care în noiembrie 1878 se aflau în acea regiune, cât și celor care emigraseră în imperiu din cauza ultimului război și urmau să se întoarcă. Un alt aspect avut în vedere în acest capitol a fost reglementarea proprietății funciare în Dobrogea. În ceea ce privește populația islamică care emigrase în timpul războiului, autoritățile române au luat unele măsuri care făceau referire la faptul că toate proprietățile părăsite să se restituie foștilor lor posesori, îndată ce aceștia se vor prezenta cu dovezi din care să rezulte că bunurile pe care le reclamau le-au stăpânit înainte de 1877.

În ultima parte a acestui capitol ne-am focusat asupra unor chestiuni de ordin cultural, trecând în revistă existența unor jurnale turcești atât la Constanța, cât și la București și care, o mare parte dintre ele reflectau activitatea Junilor Turci, propagând ideile revoluționare în rândul conașionalilor lor din România.

În cel de-al patrulea capitol ne-am axat pe două problematice de ordin religios, și anume recunoașterea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române de către Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol și recunoașterea Mitropolitului Antim de Crușova ca șef religios al aromânilor din imperiu. Aparent, aceste chestiuni nu au nimic în comun, dar au făcut obiectul cercetării noastre pentru a evidenția, în ambele situații, intensă activitate pe care diplomații români din capitala Statului Otoman în acea perioadă au desfășurat-o în vederea soluționării acestor două afaceri care au fost de interes major pentru România. În primul caz, trei dintre reprezentanții regelui Carol, Dimitrie Brătianu, Petre Mavrogheni și Grigore Ghica (Brigadier)

au purtat nenumărate negocieri cu Patriarhii Ioachim al III-lea și Ioachim al IV-lea pentru obținerea Tomosului patriarhal prin care Biserica Ortodoxă Română era recunoscută ca autocefală.

În ceea ce privește numirea unui cap spiritual pentru populația conațională de pe teritoriul Imperiului otoman, la insistentele indicații primite de la ministrul Afacerilor Externe, Mihail Mitilineu a început tratativele cu Poarta, acestea urmând a fi continuate de ilustrul diplomat Trandafir Djuvara. În ciuda tuturor eforturilor sale depuse în cei trei ani de activitate, această afacere nu a fost soluționată, sultanul condiționând-o de semnarea unui tratat politic și militar cu România în timpul războiului cu Grecia din 1897.

Capitolul V tratează natura relațiilor comerciale ale României cu Imperiul otoman începând cu anul 1878 și până în 1907, anul când a expirat ultima convenție comercială dintre cele două state. Intențiile executivului român de a începe negocierile în vederea semnării unui acord comercial cu Poarta s-au izbit de refuzul acesteia, atât în 1879, 1882, cât și în 1885, din cauză că cele două guverne nu au ajuns la un numitor comun. În momentul adoptării, de către România, a noului tarif vamal autonom, în iulie 1885, care afecta produsele țărilor care nu aveau încheiate acorduri comerciale cu statul român, Poarta a declarat război vamal României. Încercând să pună capăt stării de beligeranță, oficialii de la București au propus începerea imediată a tratativelor, iar după un an și jumătate de discuții, pe 10/22 noiembrie 1887 a fost semnată prima convenție comercială cu Turcia, care a rămas în vigoare până pe 28 iunie/10 iulie 1891. Pentru că tratatul nu a fost reînnoit imediat, între cele două țări a survenit o situație încordată care a durat mai bine de cinci ani, până la reînceperea noilor negocieri. În aprilie 1898, a fost semnată a doua convenție de comerț și navigație care a expirat în 1900, urmând o nouă stare de beligeranță. În august 1901, în urma unor laborioase tratative, reprezentanții români și otomani au încheiat al treilea acord comercial valabil până în anul 1907.

Importurile și exporturile efective, care au depins în mod direct de tratatele de comerț dintre România și imperiu, au traversat perioade de ascensiune, stagnare sau chiar regres. Putem afirma că Statul Otoman nu a reprezentat pentru regatul nord-dunărean, cum nu s-a întâmplat nici viceversa, cel mai loial partener comercial sau cel mai important client. România nu a exportat pe piața din Orient și nici nu a importat din imperiu mărfuri în proporție mai mare de 5% din totalul schimburilor sale comerciale anuale.

În urma cercetării istorice realizate, am constatat că relațiile României cu fosta sa putere suzerană au fost reluate la scurt timp după finalizarea lucrărilor Congresului care a pus capăt războiului din 1877-1878, ceea ce a constituit o premieră în istoria relațiilor internaționale ale secolului al XIX-lea. Evoluția mai mult decât satisfăcătoare a raporturilor dintre aceste două state s-a datorat în mare parte atitudinii conciliante a României și politicii pe care a promovat-o în Europa, aceea de menținere a păcii și statu-quo-ului.